

*№ 107,
1469*

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ

УДК 343.977

МИХАЙЛОВ
Михайло Анаголійович

**ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ВИБУХІВ**

12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Київ - 2000

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Останнє десятиліття характеризується зростанням рівня вчинення тяжких злочинів. Найбільшу тривогу викликає тенденція до збільшення кількості випадків вчинення злочинів з використанням вибухів. Майже некерована енергія методу, який взяли на озброєння злочинці, несе в собі надзвичайну небезпеку для суспільства. Крім таких наслідків як руйнування та людські жертви, чинник вибуху слугує злочинним намірам його виконавців як метод залякування, терору і деморалізації жертви та її оточення. А об'єктами замахів стають найрізноманітніші категорії громадян: від пересічного підприємця до депутата Верховної Ради.

Аналогічні злочини вчинялися і раніше, але були нечисленні, а тому й відносилися до категорії надзвичайних. Розслідування таких злочинів мало закритий характер і провадилося переважно слідчими органів державної безпеки. Це стало причиною відсутності методик розслідування навмисних вибухів кримінального характеру. У спеціальній літературі налічується лише кілька робіт з цієї тематики, автори яких вузько, не узагальнюючи, і лише на прикладах конкретних злочинів, здійснили спробу розробити рекомендації з проблем розслідування таких злочинів. Жоден із сучасних підручників не має розділу чи параграфу, присвяченого розслідуванню вибухів.

Перші напрацювання опубліковані в російській навчальній літературі. Але обсяг і призначення матеріалів (підручник для вузів) не дає можливості повною мірою задовольнити професіоналів.

Але й така інформація ще недоступна широкому колу слідчих й оперативних працівників, уповноважених здійснювати розкриття і розслідування злочинів, що чиняться шляхом вибуху.

У той же час досвід роботи правоохоронних органів країн Заходу свідчить про серйозну увагу, що приділяється у цих країнах боротьбі з тероризмом взагалі і кримінальними вибухами зокрема.

У нашій країні досі ще не існує навчального закладу, у якому була би спеціалізація з підготовки професіоналів з розкриття і розслідування злочинів, що чиняться шляхом вибуху, хоча щорічна потреба в таких фахівцях налічує кілька десятків чоловік. Не розроблені й програми підготовки експертів, слідчих й оперативних працівників, що спеціалізуються на боротьбі зі злочинами, що чиняться шляхом вибуху або погрозою його здійснення.

У зв'язку з цим працівники правоохоронних органів (особливо на місцях) вимушені розраховувати в основному на свій, можливо, і цінний, але небагатий і роз'єднаний досвід позитивних розслідувань. При цьому їм доводиться самостійно, без урахування чужих помилок і використання передового досвіду своїх колег, розслідувати кримінальні вибухи. Наявність чітких,

7887

науково вивічених і апробованих практикою рекомендацій, що мають окрему криміналістичну методику розслідування злочинів, що чиняться шляхом вибуху або погрози його вчинення, значно полегшило б досягнення позитивних результатів у боротьбі з кримінальними вибухами. Ефективне протистояння таким злочинам є особливо актуальним і своєчасним у зв'язку з небезпечними проявами тероризму останнім часом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження ґрунтується на основних положеннях комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996-2000 рр., затвердженої Указом Президента України 17 вересня 1996 року, планах наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ України і кафедри криміналістики цього закладу.

Мета та завдання дисертаційного дослідження. Метою цієї роботи є розробка основ методики розслідування кримінальних вибухів. Спроба створення такої методики викликала потребу в розв'язанні низки завдань, серед яких основними є такі:

- формування загальної назви методики й уточнення кола злочинних проявів, що є її предметом;
- визначення змісту криміналістичної характеристики злочинів, що чиняться шляхом вибуху;
- аналіз історичного і зарубіжного досвіду розслідування і можливостей його використання в сучасних вітчизняних умовах;
- з'ясування сучасного стану діяльності з розслідування кримінальних вибухів, оцінка позитивних і негативних результатів;
- виявлення особливостей розслідування в цілому і провадження окремих слідчих дій зокрема;
- розробка конкретних тактичних рекомендацій для осіб, уповноважених провадити розслідування кримінальних вибухів;
- розробка шляхів подальшого удосконалення діяльності з розслідування кримінальних вибухів, підвищення майстерності осіб, що займаються такими розслідуваннями.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній криміналістичній літературі зроблена спроба створити основи методики розслідування кримінальних вибухів. Пропозиції стосовно погроз вчинення кримінальних вибухів, що мають багато спільного з вибухами реальними, потребують введення їх у загальний предмет дослідження.

У ході розробки криміналістичної характеристики злочинів новим є класифікація цих фактів, при цьому було використано власну методику

одержання інформації (з відомостей подій) і використання спеціально створеної для цього комп'ютерної програми.

Розглядається проблема поширення інформації стосовно вибухотехнічної небезпеки серед населення шляхом вміщення відкритих публікацій у засобах масової інформації, мережі "Інтернет".

Розкрито особливості окремих слідчих дій і дані рекомендації для їх ефективного провадження.

Запропоновано використання архівів сейсмостанцій та пультів централизованої охорони для встановлення як точного часу кримінального вибуху, так й інших його параметрів.

Аналізуються ознаки обстановки місця події, інші обставини, що свідчать про мотив злочину й рівень підготовки злочинця. Розглядаються можливості використання цієї інформації для висування версій і визначення шляхів пошуку злочинця.

Обґрунтовується необхідність створення єдиної автоматизованої бази даних з інформацією про кримінальні вибухи, погрозу їх учинення, засоби і способи їх учинення, а також винних осіб.

Теоретична і практична значимість отриманих результатів. Розробка основ методики розслідування кримінальних вибухів є черговим кроком удосконалення і розвитку криміналістичної методики. Це є реакцією на сплеск злочинних проявів для ефективного запобігання таким злочинам.

Окремі положення криміналістичної методики можуть бути використані для створення методик розслідування інших видів злочинів та удосконалення існуючих. Запропонований метод роботи з відомостями подій має бути цікавим не лише для криміналістів, а й для кримінологів.

Запропоновані в цій роботі класифікації способів учинення злочинів можуть бути враховані при підготовці нового кримінального законодавства.

За результатами дослідження підготовлені рекомендації з розслідування вибухів, які направлені до слідчих підрозділів ГУ МВС України в Криму.

Це дослідження також становить інтерес як основа для навчальної програми курсу "Розслідування кримінальних вибухів і погроз їх здійснення" закладів освіти юридичного профілю, що вже реалізується в навчальному процесі Кримського факультету університету внутрішніх справ МВС України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації були викладені у виступах на Всеукраїнській науковій конференції "350-річчя відродження Української державності: минуле і сучасність" (Сімферополь, 1998), I звітній науково-практичній конференції професорського-викладацького складу Кримського факультету університету внутрішніх справ МВС України (Сімферополь, 1999), Міжнародній науково-практичній конфе-

ренції “Митна справа в Україні: сучасні проблеми і шляхи удосконалення” (Дніпропетровськ, 1999).

Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри криміналістики Національної академії внутрішніх справ України. Матеріали дослідження використовуються в навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України, Кримського факультету університету внутрішніх справ МВС України, Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, у науково-дослідній роботі курсантів і студентів цих навчальних закладів.

Публікації. Основні положення дисертації викладені в трьох наукових статтях, опублікованих у провідних фахових виданнях, двох посібниках, збірнику практичних рекомендацій для слідчих.

Структура дисертації обумовлена задачами дослідження, відповідає структурі окремої методики розслідування і складається з вступу, двох розділів, що мають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 241 сторінку, із яких 188 сторінок основного тексту, сім додатків на 37 сторінках, список використаних джерел має 204 позиції.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкривається актуальність теми, мета та завдання дослідження, наукова новизна, теоретична і практична значимість його результатів. Даються відомості про апробацію результатів дослідження і наукові публікації автора.

Перший розділ “Криміналістична характеристика злочинів” розкриває коло протиправних діянь, включених у предмет даного дослідження, показує їх відмінні риси, вміщує аналіз різноманітних напрямів організації розслідування цих злочинів.

У першому підрозділі “Значення боротьби з кримінальними вибухами” визначаються критерії введення цього виду злочину в коло методики, яка розробляється.

Вибір ключової ознаки засобу учинення цього виду злочину у формулюванні “злочини з використанням вибухових пристроїв і вибухових речовин” значно розширює предмет дослідження, що може позначитися на глибині та якості методики розслідування.

Використання терміну “злочини, скоєні шляхом вибуху” більш чітко визначає сферу застосування методики. Але цим поняттям не охоплюються криміналістично значимі вибухи через необережність, наприклад, при підготовці вибуху з умислом. Визначення “кримінальний вибух” є лаконічним і дає можливість уникнути зазначених недосконалостей.

Автор вважає, що угроза кримінального вибуху також є предметом дослідження даної методики.

Аналізуються причини, внаслідок яких злочинці вдаються до погрозу вчинити вибух:

- притаманність цьому методу чинників, що призводять не лише до фізичних ушкоджень або знищення, а й потужного погрозливого впливу, що особливо вигідно рекету, політичному шантажу ;
- відсутність необхідності в контакті з жертвою;
- розрахунок злочинця на те, що вибух знищить всі докази;
- значне зниження контролю за зберіганням та використанням вибухових речовин та боєприпасів;
- невідповідність правоохоронних органів до ефективної протидії цим злочинним проявам.

Вирішення проблеми поширення кримінальних вибухів дисертант бачить не тільки у розробці методики їх розслідування, але й у використанні заходів загальнодержавного характеру (таких як введення адміністративної відповідальності за малозначні порушення, що супроводжують вибухи посилення кримінальної відповідальності за вчинення вибухів тощо).

Наголошується на необхідності налагодження суворого контролю за виробництвом і легальним використанням вибухових речовин.

У другому підрозділі “Засоби та способи вчинення злочинів” в історичній ретроспективі розглянуто використання вибухів як у легальних цілях, так і для вчинення злочинів.

При цьому аналізуються як загальновідомі події, так і факти, інформація про які не публікувалась, але стала відома автору цього дослідження з матеріалів кримських архівів.

Подано аналіз поняття і терміни вибухотехніки, класифікації вибухів і вибухових речовин, що використовуються у методиці розслідування вибухів.

Значається, що проблема визначення поняття “боєприпас” потребує якнайшвидшого розв’язання, у тому числі й на законодавчому рівні. Відсутність чітких ознак, що дають можливість віднести об’єкт до боєприпасів викликає ускладнення при проведенні експертиз, у визначенні кримінально-правової оцінки дій злочинців.

Вивчення способів учинення кримінальних вибухів дають можливість зробити висновок про єдине джерело їх походження і взаємозв’язок між різними злочинними проявами. Автор стверджує, що вибір способів учинення вибуху залежить від:

- можливості доступу злочинця до певних вибухових речовин або боеприпасів;

- наявності певних знань та навиків;
- поставленої мети;
- особистісних якостей злочинця.

Розглянуті етапи підготовки і вчинення злочинів:

- вибір засобу;
- виготовлення або пошук способів учинення вибуху;
- експеримент з вибуховими пристроями або випробування окремих його частин;
- доставка вибухового пристрою до місця наміченого вибуху;
- приведення вибухового пристрою у бойовий стан;
- ініціювання вибуху;
- приховання слідів участі у злочині.

В окремих випадках деякі етапи можуть випадати, суміщатися, може порушуватися їх послідовність.

При розгляді кожного з етапів аналізується його криміналістична значимість, специфіка, а також причини, що обумовлюють своєрідність кожного з них.

Аналіз зведень про 227 кримінальних вибухів доводить, що найпоширенішим способом закладення заряду є встановлення його під дверима житла жертви, що пояснюється простотою способу та можливістю зробити це по-тай.

Відмічається, що міри по прихованню слідів злочину, що проводяться ще на етапі підготовки, характерні для найбільш досвідченого, обережного та інформованого злочинця.

У цьому підрозділі аналізуються способи погрожування вибухом, які пропонується розділити на:

- а) погрози, що надходять від осіб, що не намагаються приховати себе й
- б) анонімні погрози.

Аналіз кримінальних вибухів в Криму засвідчує, що їх зміна прямо пропорційна динаміці анонімних погроз.

У заключній частині підрозділу розглядається можливість встановлення джерел отримання злочинцями знань вибухотехнічного характеру. На думку автора такими джерелами є публікації у засобах масової інформації, відкритій літературі, поширення через мережу “Інтернет” відомостей про засоби і способи вчинення кримінальних вибухів. Висловлюється думка про необхідність обмеження таких публікацій контролю і припинення витоку такої інформації.

Третій підрозділ “Особливості порушення кримінальних справ щодо злочинів даної категорії” присвячений перш за все класифікації вибухів за намірами. Зазначається, що далеко не всі вибухи викликані злочинними намірами або мають кримінальний характер. У той же час відмова в порушенні кримінальної справи лише через незначний характер навмисних вибухів або відсутність претензій із боку потерпілого, призводить до того, що злочинна діяльність осіб, які вдалися до такого небезпечного способу вчинення злочину, буде тривати і далі.

Смерть людини у результаті вибуху з необережності також не повинна бути підставою для відмови в порушенні справи і формального ставлення до розслідування. Необережне поводження з вибуховими речовинами або боеприпасами (наприклад, неповнолітнім) не завжди пояснюється проявом бешкетництва, дитячими пустощами, і його дії потребують ретельної перевірки. Стверджується, що, незважаючи на резонансний характер кримінальних вибухів, існують факти латентних подій такого роду.

Автор робить висновок про необхідність обережного підходу до порушення кримінальних справ за фактами явок із повинною про вчинені вибухи. Більшість таких повідомлень є плодом уяви осіб з психічними відхиленнями, або результатом прагнення заарештованих або засуджених урізноманітнити своє перебування в місцях позбавлення волі новим розслідуванням.

Зазначається, що повідомлення про виявлення вибухонебезпечних предметів потребують у першу чергу не рішення про порушення справи, а дій для запобігання вибуху. У той же час виявлення підготовлених до вибуху вибухових, викликає необхідність розслідування не тільки факту незаконного виготовлення, збереження або носіння боеприпасів або вибухових речовин, але й можливого замаху на вчинення більш тяжкого злочину (терористичного акту, убивства тощо).

Зазначається, що смерть злочинця, що скоїв вибух не звільняє від необхідності ретельної перевірки минулої злочинної діяльності загиблого, що інколи можливе лише в межах кримінальної справи (обшук, пред'явлення для упізнання).

Розглядається питання порушення кримінальної справи при надходженні анонімних погроз вчинити вибух. У таких випадках прийняття рішення повинен передувати пошук і знешкодження вибухонебезпечних предметів, затримування злочинця.

Досліджуються причини малочисельності фактів порушення справ такої категорії, серед яких автор відокремлює помилковість погроз, труднощі при встановленні особи злочинця тощо. Лише серйозний матеріальний зби-

ток від такого роду погроз подекуди виявляється вагомою підставою для порушення кримінальної справи.

У четвертому підрозділі “Типові слідчі ситуації” аналізуються різноманітні класифікації сукупностей обставин, що проявляються в ході розслідування.

Автор виділяє такі ситуації:

- отримано анонімне повідомлення про погрозу вчинити вибух;
- конкретна особа погрожує підірвати себе або заручників;
- знайдено підготовлений до вибуху вибуховий пристрій, власника якого не встановлено;
- затримано особу, що має при собі вибуховий пристрій, підготовлений для вибуху;
- надійшло повідомлення про вчинення вибуху.

Розглядаються алгоритми дій осіб, що провадять розслідування стосовно до кожної ситуації.

Наголошується на небезпеці зниження пильності при реагуванні на анонімну погрозу вибуху. Пошук вибухонебезпечних предметів і міри безпеки для оточуючих мають бути достатньо серйозними і ретельними, незважаючи на анонімне джерело погрози.

Пропонується вживання послідовного комплексу організаційних, оперативно-пошукових заходів і слідчих дій при надходженні анонімної погрози вибуху, виявленні підготовленого до вибуху пристрою і повідомлення про вчинений вибух.

Оперативно-пошукові й організаційні заходи для знешкодження злочинця зазвичай випереджають слідчі дії у другій ситуації. Уміння відрізнити навчальні босприпаси від бойових допоможе працівникам правоохоронних органів при знешкодженні злочинців, що загрожують не придатними для вибуху засобами.

Особливістю розслідування факта затримання особи, яка володіє вибуховим пристроєм, є спростування можливих стверджень щодо його необізнаністю про його призначення вилученого у нього предмета.

На думку автора, програми таких дій не можуть бути ні універсальними, ні вичерпними. З накопиченням досвіду розслідування кримінальних вибухів варто очікувати його динамічне удосконалення.

Другий розділ дисертації “Особливості провадження окремих слідчих дій” розкриває специфіку розслідування кримінальних вибухів і погроз їх вчинення. Розглядаються особливості висування і перевірки версій, порушу-

ється питання про необхідність збору, систематизації і використання інформації про злочини цієї категорії.

У першому підрозділі "Особливості слідчого огляду" пропонується класифікація огляду місць подій залежно від виду і місця події. Приділяється увага дотриманню правил безпеки під час огляду, роботах щодо попередження або зменшення шкідливих наслідків вибуху. Аналізуються думки різних авторів з цієї проблеми і пропонується власне бачення завдань огляду місця вибуху.

У цьому підрозділі розглядається проблема визначення меж огляду, наголошується на необхідності фіксації віддалених слідів вибуху. Звертається увага на можливість попередньої оцінки параметрів вибуху за результатами огляду місця події. Наголошується, що розроблена в процесі дослідження комп'ютерна програма «Руїна» дозволяє спростити використання зазначеної методики. Зосереджується увага на необхідності визначення епіцентру через те, що факт його відсутності є ознакою значного за обсягом вибуху, що найчастіше виключає намір.

Подано рекомендації з організації огляду місця вибуху, використання арсеналу техніко-криміналістичних засобів.

Стверджується, що ефективність детального огляду залежить від наступних умов: рівня знань і підготовки до таких робіт; досвіду аналогічних оглядів; емоційного стану учасників огляду; зацікавленості у необхідності й успішному проведенні окремих процедур.

До першочергових робіт на місці подій відносяться такі: добір об'єктів для здійснення хімічного дослідження, фіксація і вилучення слідів рук, біота мікрооб'єктів.

Для цілеспрямованого пошуку та сортування фрагментів вибухового пристрою пропонується використовувати готовий планшет з розміткою: залишки оболонки вибухового пристрою; залишки запальника; залишки годинникового механізму; джерела енергії і т. ін.

Звертається увага на необхідність просіювання ґрунту, пошуку фрагментів вибухового пристрою в тілах осіб, які постраждали, пошук речових доказів на кронах дерев, дахах будинків.

Окремі обставини, виявлені при огляді, дають можливість говорити про рівень професіоналізму злочинця (місце закладення заряду), часу вибуху (по частинах, що залишилися), послідовності кількох вибухів. Час вибуху та деякі інші його параметри можуть бути точно встановлені за моментом спрацьовування охоронної сигналізації, що автоматично фіксується комп'ютерною системою, а також за показниками датчиків сейсмічних станцій у районах постійного сейсмічного спостереження.

Звертається увага на необхідність ретельної фіксації розмірів лійки та інших обставин при огляді місця події, аналізуються запропоновані для цього методи “прямокутних координат”, «циферблата годинника», «базової лінії», триангуляції.

Розглядаються особливості фотозйомки, упорядкування планів і схем використання для цього даних Бюро технічної інвентаризації та Єдиного реєстру публіканського цифрового Кадастру.

Окремо висвітлено особливості огляду вибухового пристрою, знешкодженого на місці події. Підкреслюється необхідність огляду вибухового пристрою перед направленням його на експертизу, що дозволяє: отримати інформацію, що потребує негайного використання для розслідування; отримати найповніше уявлення про коло й послідовність необхідних експертиз; уникнути втрати важливої для слідчого інформації у ході проведення експертизи.

Висвітлюються можливості пошуку слідів рук (на липкій стрічці, корпусі вибухового пристрою). Формулюються завдання пошуку місця засідки злочинців при підозрі на дистанційний підрив. Зазначаються особливості огляду місця події за справами про анонімні погрози вибухів.

У другому підрозділі “Висування та перевірка версій” розглядається момент початку цієї роботи, обумовлений характером злочину, її порядок і специфіка.

Пропонується комплекс можливих версій для визначення причин вибуху. Вказується на необхідність висунення у окремих випадках також версій про те, проти кого спрямований злочинний намір (одна з особливостей розслідування вибуху). Зазначається, що версії про спосіб учинення злочину мають бути пов'язані з припущеннями про ступінь професіоналізму злочинця. У зв'язку з цим наголошується на необхідності використання для побудови версій і пошуку злочинців попередніх висновків фахівця про способи учинення злочину, про використані у вибухових пристроях деталі і матеріали, можливості їх ідентифікації в ході встановлення цілого за окремими деталями, навички і професію злочинця.

На думку автора, мотиви вчинення кримінальних вибухів можна класифікувати таким чином: користь, хуліганство, особисте вороже ставлення, пізнавальність (експериментування), приховування інших злочинів, політична спрямованість.

Критерієм класифікації версій про суб'єкта злочину можна вважати також професіоналізм у різноманітних галузях техніки, його вік, особливості характеру й психіки, ставлення до потерпілого.

Розглядаються ознаки вчинення кримінальних вибухів “випадковими” злочинцями, “аматорами” і “професіоналами”.

Аналізуються особистісні якості та особливості характеру злочинців-підричників, охарактеризовані в різноманітних джерелах спеціальної літератури. Вказується на факт наявності психічних відхилень у цих осіб.

Окремо розглядається процедура висунення версій за фактом анонімних погроз вибухів. Зазначається, що при аналізуванні таких фактів виявлено, що такі погрози в переважній більшості не підтверджені.

Виявляється протилежність у піках реальних вибухів за часом доби і часу, що вказується в анонімних погрозах учинення вибухів.

Наводяться результати вивчення анонімних погроз, факти яких були зареєстровані в Криму протягом останніх п'яти років на об'єктах, “що намічалися” для підривання. Висловлюються версії про мотиви дій злочинців.

У третьому підрозділі “Тактика допиту в справах даної категорії” викладаються особливості допиту у справах про кримінальні вибухи: наявність спеціальної підготовки у слідчого; використання під час допиту додаткових матеріалів (фототаблиць, планів, схем, літератури, макетів вибухових пристроїв і боєприпасів); фіксація показань як у текстовій, так і в графічній формі; необхідність застосування звуко- і відеозапису; широке застосування можливостей додаткового і повторного допиту.

Пропонується класифікувати допитуваних не тільки за процесуальним становищем, а й за характером інформації, якою вони володіють. У зв'язку з цим додатково виділяються такі учасники допиту як:

- 1) потерпілі-очевидці;
- 2) свідки, які опинилися на місці події відразу після вибуху.

Допит потерпілого від вибуху при неочевидності мотивів дій злочинців рекомендується провадити для вивчення його особистості за такими напрямками: комерційна діяльність; інша фахова діяльність; ставлення до колег; стосунки в сім'ї; інтимні зв'язки; стосунки з сусідами; політична діяльність.

Наголошується на особливостях пошуку можливих свідків. Перелічуються обставини, що знижують ефективність поквартирного (подвірного) обходу. Рекомендується практика пошуку свідків на місці вибуху через певні проміжки часу (з числа осіб, які регулярно користуються однаковими маршрутами в певний час (шлях на роботу, прогулянка тощо).

На прикладі зарубіжного досвіду розглядається можливість пошуку свідків через засоби масової інформації. Аналізується досвід використання для цього мережі “Інтернет”, форми таких звернень до населення, проблеми матеріальної винагороди за здійснену допомогу.

Зазначається, що корисною інформацією можуть володіти особи, які стали свідками підготовки вибуху мимоволі й бачили злочинця, але можливо, що вони нічого не знають про саму подію. Як цінне джерело інформації розглядаються особи, які опинилися на місці вибуху у зв'язку з виконанням службових обов'язків (працівники міліції, лікарі швидкої допомоги, рятувальники, працівники аварійних служб і т. ін).

При розгляді тактики допиту підозрюваного й обвинувачуваного наголошено на необхідності критичного аналізу “явок із повинною” і несподіваних зізнань.

Перелічуються зовнішні ознаки людини, що свідчать про те, що вона займається підривною справою (відсутність фаланг пальців, руки мають сліди жовтого забарвлення, вживання спеціальної термінології). Наголошується на корисності отримання інформації про минулу службу, роботу, судимостях допитуваного. Пропонується створення штучної обстановки допиту, що дає можливість тестувати допитуваного на знання підривної справи. Розкривається тактична можливість використання необізнаності злочинця у наслідках його злочинних діянь, а також апелювання до марнославства виконавця складного і дотепного в технічному відношенні вибухового пристрою.

Проводиться паралель між тактикою допиту злочинця і тактикою переговорів з автором анонімної погрози вибуху. Наголошується на необхідності підготовки працівників чергових частин, які змушені вступати в такі переговори.

У четвертому підрозділі “Особливості призначення експертиз” акцентується увага на необхідності широкого застосування можливостей різних експертних досліджень у справах про кримінальні вибухи.

Дається стисла історична довідка про розвиток вибухотехнічних досліджень, їх сучасний стан. Аналізуються завдання піротехнічної експертизи, її відмінність від експертиз технологічних процесів вибухонебезпечних виробництв.

Висвітлюючи проблему визначення кола питань, що виносяться на розгляд експерта, автор указує на протиріччя, що піднімаються в криміналістичній літературі. Автори – слідчі-практики радять використовувати всі можливості експертиз. У спеціальній літературі з цієї проблеми зосереджено понад 350 питань, що вирішуються різними експертизами у справах про вибухи. У той же час, автори-експерти застерігають від необґрунтованої постановки питань, що, на їх думку, викликає невиправдану витрату сил, часу і засобів. Пропонуються шляхи подолання цього протиріччя.

Розглядаються питання черговості дослідження тих самих об'єктів фахівцями різного профілю, використання можливостей комплексних експертиз.

Висвітлюються особливості звернення до спеціалістів різних видів експертних досліджень невибухотехнічного характеру; пропонується використання генотипоскопічних досліджень (для ідентифікації загиблих). Наголошується на необхідності створення окремої експертної спеціальності, предметом якої стали б радіоелектронні компоненти вибухових пристроїв; можливості провадження експертиз фахівцями годинників.

Розглядається необхідність допиту експерта в окремих випадках, а також необхідність всебічної оцінки висновку експерта.

П'ятий підрозділ "Тактика інших слідчих дій" розкриває особливості провадження обшуку, виїмки, пред'явлення для упізнання, а також відтворення обстановки й обставин події як у формі слідчого експерименту, так і шляхом перевірки показань на місці.

Особливості обшуку проявляються при його порівнянні з діями щодо пошуку вибухонебезпечних предметів у ході дослідчої перевірки повідомлення про погрозу вибуху. При цьому вказується, що в ході обшуку на учасників пошукових дій у меншій мірі діє чинник залякування, коло об'єктів, що відшукуються, набагато ширше, ніж вибухонебезпечні предмети, для обшуку частіше усього витрачається значно більше часу на підготовку.

Зазначається, що специфіка об'єктів пошуку потребує допомоги фахівців і використання техніко-криміналістичних засобів. Звертається увага на користність історичного досвіду царської поліції, що створила навчальний музей, для демонстрації офіцерам, які проходили учбові збори розривних зарядів, що використовувались злочинцями при вчиненні злочинів.

Акцентується увага на тому, що вилученню під час обшуку підлягають не лише вибухонебезпечні пристрої, вибухонебезпечні речовини і босприпаси, а й посуд, інструменти та інші предмети і матеріали, що не мають однозначного підривного призначення, але були використані для вчинення злочину.

Рекомендується вести пошук можливих доказів серед креслень, малянок, записів, літератури, що зберігаються в особі, яка обшукується. Розглядається необхідність провадження цієї слідчої дії за фактами необережного поводження з вибухонебезпечними речовинами, що спричинили вибух, і також за фактами самогубства.

Звертається увага на те, що в процесі таких розслідувань виїмка провадиться рідко. Її можливості використовуються з метою одержання зразків для

порівняльного дослідження або, наприклад, для вилучення бібліотечних формулярів, що свідчать про інтереси читача до підривної справи.

При розгляді особливостей пред'явлення особі для упізнання зазначається, що окремих фотоальбомів і відеотек злочинців-підривників ще не існує. Використовуються масиви фігурантів організованої злочинності, можливості непроцесуального упізнання (демонстрація відеозаписів систем постійного спостереження, відеозйомки осіб, які зібралися на місці події під час його огляду або на похованні жертви).

Особливістю пред'явлення для упізнання трупів загиблих, найчастіше є високий ступінь їх ушкодження, що потребує попереднього з'ясування слідчим можливості їх упізнання.

Зазначається, що об'єктами пред'явлення для упізнання можуть бути фрагменти вибухового пристрою побутового походження (частини корпусу побутового приладу, елементи, що мають потенційну небезпеку ураження).

Указується, що відтворення обстановки й обставин події у таких справах провадиться з дотриманням особливих запобіжних заходів і не потребує ініціювання вибуху. Ствердження деяких авторів про можливість провадження експериментальних вибухів для з'ясування умов їх сприйняття оточуючими є досить сумнівними і розцінюються як надумані.

Можливості дистанційного керування вибуховим пристроєм пропонується визначати в ході експертизи, а не слідчого експерименту.

В останньому шостому підрозділі "Збір і систематизація даних про факти використання вибухових пристроїв і речовин для розкриття і попередження злочинів" обґрунтовується необхідність цієї роботи:

- для вивчення кримінальних вибухів з метою розкриття і попередження злочину;

- для аналізу досвіду розслідування цієї категорії злочину;

- для забезпечення розкриття злочинів через характеристику професійних знань злочинця, що відобразилася у засобі скоєння вибуху.

Вважається увага по проблемі збирання, систематизації і використання таких даних, що викликані територіальною і відомчою роз'єднаністю інформації, суперечливістю відомостей, отриманих з різних джерел, значною мірою нерозкритих кримінальних справ, наявністю латентних фактів.

Для створення працездатної системи збирання, систематизації і використання даних пропонується застосувати масиви оперативної інформації про події і відомості, зосереджені в чергових частинах МВС, Головних Управлінь і Управлінь МВС у регіонах.

Характеризується розроблена за участю автора комп'ютерна програма "Бомба". Розкриваються можливості цієї програми, прийоми пошуку та відбору необхідної інформації.

Аналізується закордонний і вітчизняний досвід подібної роботи. Наголошується на позитивному досвіді публікації для фахівців щорічних оглядів про кримінальні вибухи в США, а також досвід створення і використання російської інформаційно-пошукової системи «Взрыв» у рамках автоматизованого робочого місця експерта-вибухотехніка.

Подано перелік можливостей вітчизняної автоматизованої бази даних (АБД) «Вибухівка», підготовленої і застосовуваної вибухотехнічною службою Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Пропонуються напрями вдосконалення цієї АБД, включення до її складу відомостей не лише експертного, а й слідчого і навіть оперативного характеру. Накопичення і використання такої інформації дало б можливість виявляти джерела злочинного досвіду та шляхи його поширення.

Зазначається, що зосередження такої інформації в одному підрозділі може супроводжуватися низкою ускладнень, із-за :

- внутрішньовідомчої роз'єднаності вибухотехнічної служби, слідчих і оперативних апаратів МВС;
- різного підпорядкування слідчих і працівників оперативних апаратів, які займаються розкриттям і розслідуванням кримінальних вибухів (МВС, Прокуратура, СБУ);
- закритого характеру низки відомостей та їх джерела;
- пасивності працівників низових підрозділів у проведенні роботи з наповнення баз даних інформацією.

Розглядаються критерії систематизації подій, що згадуються у різноманітних джерелах. Автором пропонується власна система класифікації вибухів і погроз їх учинення.

У заключній частині викладено основні висновки проведеного дослідження. На думку автора специфіка вибуху як засобу вчинення злочинів зумовлює особливості у їх розслідуваннях, що дає можливість сформулювати новий вигляд криміналістичної методики: «Розслідування кримінальних вибухів».

Вказується на необхідність подолання відомчої роз'єднаності і створення практики обміну досвідом працівників різних правоохоронних органів при розв'язанні спільних завдань задач розкриття і розслідування кримінальних вибухів. Цьому могло б сприяти й проведення регулярних конференцій і нарад за участю колег з-за кордону, і створення спеціального

збірника наукових праць, на сторінках якого відбувалося б спілкування професіоналів.

Вказується на гостру потребу у створенні спеціального навчального курсу для підготовки фахівців з розкриття, розслідування і попередження цього виду злочинів, організації факультету або навіть окремого навчального закладу такого профілю.

Автор визнає, що обсяг дослідження не дає змоги охопити всі аспекти теми і задовольнити усі потреби практики. Тому у висновку дано перелік шляхів подальшої розробки запропонованих основ методики:

- подальше вивчення криміналістичної характеристики даних злочинів, способів і засобів їх учинення;
- аналіз стану подібних злочинів за кордоном і використання методик криміналістичного прогнозування для протистояння виникненню нових видів і форм кримінальних вибухів;
- упровадження нових техніко-криміналістичних засобів у практику знешкодження вибухонебезпечних предметів і розслідування вибухів;
- вивчення психологічних аспектів використання вибуху в злочинних цілях;
- профілактична діяльність слідчого з попередження кримінальних вибухів.

Перелік опублікованих робіт, у яких викладаються основні положення дисертації:

1. Михайлов М.А. Расследование криминальных взрывов: Рекомендации по организации первоначального этапа. – Симферополь: СУ ГУ МВД Украины в Крыму, 1997. – 37 с.
2. Михайлов М. А. Ефективність розслідування кримінальних вибухів – вимога часу // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.- 1997. – Вип.4. – С. 20-23.
3. Михайлов М.А. Нетрадиционные источники информации о взрыве и их использование при расследовании // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 1998. – Вип.2. – С. 185-193.
4. Михайлов М. А. Н.Д. Вороновский – ученый, практик и преподаватель криминалистики // 350-річчя відродження української державності: Ми- нуле та сучасне: Всеукр. наук. конф.: Доп. і повідом. – Сімферополь, 1998 – С. 31-33.

5. Бахин В.П., Михайлов М.А. Анализ криминальных взрывов / Под ред. генерал-майора милиции Г.Г. Москаля. – Симферополь: РИО ТЭИ, 1999. – 3 друк.арк. (частка здобувача 2 авт.арк.).

6.Бахин В.П., Михайлов М.А. Особенности расследования криминальных взрывов. – Симферополь: РИО ТЭИ, 1999. – 3 авт.арк. (частка здобувача 1,5 друк.арк.).

7.Михайлов М.А. Использование информации из сводок происшествий в криминалистических и криминологических исследованиях //Вісник Університету внутрішніх справ, – 1999. – № 7.- С. 41-44.

Михайлов М.А. Основи методики розслідування кримінальних вибухів.-
Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза. - Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2000.

Дисертація присвячена розробці основ методики розслідування злочинів, які скоюються шляхом вибуху. Містить аналіз криміналістичної характеристики таких злочинних діянь, який побудований на практичному матеріалі сучасного вітчизняного, зарубіжного та історичного досвіду. Пропонується методика використання з цією метою інфоормації із зведення подій.

Порушується проблема розповсюдження вибуховотехнічних зведень через засоби масової інформації.

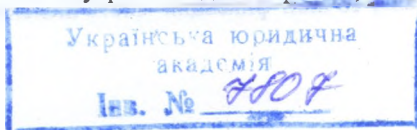
Розкривається специфіка розслідування кримінальних вибухів, особливості провадження слідчих дій. Вивчається порядок висунення та перевірки версій, ознаки рівня кваліфікації злочинця. Перевіряється можливість використання об'єктивних джерел інформації про окремі параметри вибуху (даних пультів охоронної сигналізації, сейсмостанцій).

Дисертація визначає шляхи подальшого вдосконалення методики розслідування кримінальних вибухів.

Ключові слова: кримінальний вибух, загроза вибуху, методика розслідування, засоби вибуху, способи вибуху, злочинець-підрильник.

Михайлов М.А. Основи методики расследования криминальных взрывов.
– Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика , судебная экспертиза .- Национальная академия внутренних дел Украины, Киев,2000.

Диссертация посвящена разработке основ методики расследования преступлений, совершаемых путём взрыва.

В работе определяется круг преступлений, составляющих предмет этой методики. Содержится анализ криминалистической характеристики такого рода преступных деяний, построенный на практическом материале современного отечественного, зарубежного и исторического опыта. Предлагается методика использования для этой цели информации из сводок происшествий

В диссертации исследуются причины распространения криминальных взрывов в последние годы, разнообразие средств и способов совершения преступлений. Обращается внимание на криминалистическую значимость для данной методики таких проявлений как взрывы при неосторожном обращении с боеприпасами, взрывчатыми веществами и самодельными взрывными устройствами, самоубийства путём взрыва. Рассматриваются угрозы совершения взрывов как анонимных, так и исходящие от лиц, себя не скрывающих. Поднимается проблема утечки взрывотехнических сведений через литературу, средства массовой информации, сеть «Интернет». Подчеркивается необходимость ограничения этих процессов.

Раскрывается специфика расследования криминальных взрывов. На основании данных анкетирования следователей, работников дежурных частей милиции и анализа уголовных дел определяются современные проблемы эффективного противостояния криминальным взрывам и угрозам их совершения.

Изучается порядок выдвижения и проверки версий. Отмечена необходимость использования такой формы этой работы, как предварительный вывод специалиста о способе совершения преступления, путях получения деталей и материалов для изготовления взрывного устройства, возможности установления единого целого по частям, навыках и профессии преступника.

Рекомендуется использование объективных источников информации об отдельных параметрах взрыва (данные пультов охранной сигнализации и сейсмостанций).

Рассматриваются особенности производства отдельных следственных действий.

Задачи следственного осмотра определяются в рациональной фиксации обстановки места происшествия, поиске всего того, что было привнесено преступником, изучении личности потерпевшего, выявлении причин и условий, способствовавших совершению преступления.

Поднимается проблема определения границ осмотра места происшествия, точной фиксации многочисленных мелких деталей обстановки. Предла-

гаются дополнения стандартного набора следственного чемодана и методика сортировки найденных фрагментов взрывного устройства.

Излагаются особенности допроса по делам о криминальных взрывах, заключающиеся, в необходимости специальной подготовки допрашивающего; в использовании при допросе дополнительных материалов (фототаблиц, схем); в фиксации показаний, как в текстовой, так и в графической форме; в необходимости применения звуко- и видео записи; в широком использовании возможностей дополнительного и повторного допроса.

Указываются особенности внешних признаков человека, свидетельствующие о занятии подрывным делом. Высказывается полезность получения информации о прежней службе, работе, судимостях допрашиваемого. Предлагается искусственное создание обстановки допроса, позволяющей тестировать допрашиваемого на знание подрывного дела. Раскрывается тактическая возможность использования неосведомленности преступника о последствиях его преступных деяний, а также обращения к тщеславию исполнителя оригинального в техническом отношении взрывного устройства.

Объясняется необходимость широкого применения возможностей разнообразного круга экспертных исследований по делам о криминальных взрывах. Поднимается вопрос очередности исследования одних и тех же объектов специалистами разного профиля, назначении комплексных экспертиз.

Раскрываются особенности производства обыска, выемки, предъявления для опознания, а также воспроизведения обстановки и обстоятельств события как в форме следственного эксперимента, так и путем проверки показаний на месте.

Отмечаются возможности использования данных о криминальных взрывах, угрозах их совершения и незаконном обороте взрывных устройств и взрывчатых веществ для: изучения проявлений такого рода в целях предупреждения преступлений и прогнозирования развития ситуации; анализа положительного и отрицательного опыта расследования; получения возможности использования сведений о средствах и способах совершения преступлений, для выявления преступника "по почерку".

Даются предложения по организации и совершенствованию сбора, учёта, хранения и использования информации о криминальных взрывах и угрозах их производства, средствах и способах совершения этих преступлений и виновных лицах.

Диссертация включает рекомендации по организации расследования, определяет пути дальнейшего совершенствования методики криминальных взрывов.

Ключевые слова: криминальный взрыв, угроза взрыва, методика расследования, средства взрыва, способы взрыва, преступник-взрывник.

Mikhailov M.A. Basis of methods of investigation of criminal explosions.- Manuscript.

Thesis is in the form of type-script for candidates degree of jurisprudence in speciality 12.00.09 – criminal process and criminalistics, forensic expert examination.

The National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kiev 2000.

This thesis is dedicated to the elaboration of the basis of methods of investigation of crimes, committed by the way of explosions. It contains the analysis of criminalistic description of such kinds of crimes, based on practical material, home foreign and historical experience. The methods of using information from the offence reports is offered for this purpose.

The problem of spreading explosive – technical information through mass-media is also risen in this thesis.

The thesis reveals the specific character of investigation of criminal explosions the peculiarities of production of separate investigative actions.

The thesis studies the procedure of advancement and control of versions, signs, indicating the level and qualification of criminal.

The thesis offers the ways of perfection of the work with information, concerning the criminal explosions and threat of their execution, means and methods of committing these crimes and the persons accused.

The thesis determines the ways of perfection on the methods of perfection of the criminal explosions.

Key words: criminal explosion, threat of explosion, method of investigation, means of investigation, criminal shortfiver.